

Revista apare cu sprijinul Academiei Române,
din Fondul Recurent al Donatorilor

■ „Un popor nu se caracterizează atât prin oamenii
mari pe care îi are, ci mai ales prin felul în care îi
recunoaște și îi stimează pe aceștia.”

Friedrich Nietzsche

fondat în 1881

Contemporanul

Revista apare sub egida Academiei Române
Director NICOLAE BREBAN

ideea europeană

REVISTĂ NAȚIONALĂ de cultură, politică și știință ANUL XXXI • Nr. 8 (821) • AUGUST 2020

In memoriam Vladimir Zamfirescu „Opera este unică...”

■ Nicolae Breban. *Sensul uimirii*

■ Ioan-Aurel Pop. Specificul național și valorile identitare europene

■ Răzvan Theodorecu. Căile divergente ale primei modernități
românești (secolele XVII-XVIII)

■ Clubul Ideea Europeană. *Trianon. După 100 de ani (II)*

Colaborări de Florin Abraham, Alexandru Porțeanu,
Vasile Pușcaș, Ionel N. Sava

■ Sorin Lavric. Coșmarul statuilor

■ Adrian Majuru. „României îi lipsește o «hartă a viitorului»”

■ Comentarii critice de Ștefan Borbély, Marian Victor Buciu,
Constantina Raveca Buleu, Boris Marian, Marius Miheț, Adrian Dinu Rachieru

■ Maria-Ana Tupan. Despre prezent privind spre trecut

■ Alexandru Surdu. La mormântul poetului

■ Mircea Platon. La ce bun școala în vreme de ciumă

■ Daniela Zeca. *Ferestre pictate*

■ Josu de Solaun. România și sentimentul prezenței divinității. O confluență magică

■ Luiza Barcan. Doamna mea de română

■ Kiki Dimoula în versiunea Angelei Bratsou

■ Aura Christi. Forța poeziei. *Un mecanism abisal*

II. Trianon. După 100 de ani

Asociația Contemporanul, în parteneriat cu Academia Română, Institutul Cultural Român și Muzeul Municipiului București, a organizat – în cadrul Centenarului Marii Uniri – o serie de conferințe, prelegeri și lecturi publice cu genericul *Trianon. După 100 de ani*. Ce semnificație are Tratatul de la Trianon? Cum arată acest eveniment major, așezat în contextul istoric al primelor decenii ale secolului al XX-lea? Cum e perceput evenimentul desfășurat la Palatul Marele Trianon de la Versailles în ziua de vineri, 4 iunie 2020 – un eveniment de anvergură, la care au participat reprezentanți ai 22 state?

„Pentru România – afirmă istoricul Vasile Pușcaș –, semnarea Tratatului de la Trianon (1920) a însemnat recunoașterea internațională a fruntariilor postbelice, în cea mai mare parte o consecință a aplicării principiului autodeterminării naționale, cel care a fost considerat principala pilon al Doctrinei Păcii, la sfârșitul Primului Război Mondial. Dar un Tratat de pace conținea și alte aranjamente între părțile semnate, care intenționau să așeze evoluțiile viitoare pe o cale juridico-politică, economică, financiară, socială, culturală etc. Starea de pace era doar deschisă de momentul semnării Tratatului de pace, «dinamica păcii» – cum o numea Nicolae Titulescu – depinzând de modul în care părțile adoptau o atitudine constructivă sau distructivă. Aceasta este o concluzie evidentă a raportării părților la sistemul Tratatelor de la Versailles (1919-1920), inclusiv Tratatul de la Trianon”. (Din vol. *Trianon! Trianon! Un secol de mitologie politică revizionistă*, Coordonatori: Vasile Pușcaș, Ionel N. Sava. Prefață și postfață de Vasile Pușcaș. Proiect editorial dedicat Centenarului Marii Uniri, apărut sub egida Institutului de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române și a Fundației Transilvania Leaders, Editura Școala Ardeleană, 2020)

În cadrul proiectului național *Trianon. După 100 de ani*, inițiat de Asociația Contemporanul și revista *Contemporanul. Ideea europeană* – care apare sub egida Academiei Române – au ținut conferințe și prelegeri scriitorii, istoricii, diplomații și profesorii Dumitru Preda, Eugen Uricaru, Adrian Majuru, Vasile Pușcaș și Mircea Platon. Poetii Aura Christi, Ion Mureșan și pianistul Josu De Solaun ne-au oferit prilejul să vedem România, credința, iubirea, frumusețea, solidaritatea și prietenia prin oceanul poeziei și, respectiv, al muzicii.

Evenimentele au fost difuzate în spațiul *on line* între 4 iunie 2020 și 4 iulie 2020. Calde mulțumiri tuturor partenerilor, inclusiv directorului Visual Joy Production, Marian-Cornel Merișonci.

Florin Abraham

Tratatul de la Trianon și mitologia politică revizionistă

Ipoteza noastră este aceea că mitologia revizionistă în jurul Tratatului de la Trianon a fost produsă în Ungaria interbelică pentru a păstra *statu-quo*-ul politic și social, ulterior fiind utilizată, în contexte istorice diferite, ca un instrument pentru conducerea autoritară a societății maghiare. Funcționarea mitului s-a bazat pe o spirală a acțiunilor interne și internaționale, fiecare dimensiune având rolul de a legitima și energiza mitologia politică. Dacă excludem perioada totalitarismului comunist (până în anii 1970), perioada de maximă libertate și democrație în Ungaria (1990-2010) coincide cu cea în care mitologia Trianonului avea un rol politic secundar/marginal. În celelalte perioade din istoria Ungariei, mitologia Trianonului a fost principalul combustibil ce a pus în mișcare resursele profunde ale sistemului politic maghiar.

Ceea ce maghiarii denumesc „cea mai mare tragedie națională”, dezmembrarea Regatului Ungariei, poate fi înțeleasă din perspectiva dimensiunii statului și populației: de la 325.411 km² s-a redus la 92.833 km², iar populația de la 20,8 milioane la 7,9 milioane locuitori. Nu se menționează în narațiunea mitologizată a Tratatului de la Trianon că așa-numitele „teritorii pierdute” erau parte a Regatului Ungariei nu în virtutea unui proces electiv democratic, ci erau consecința unor situații istorice din Evul Mediu. De exemplu, în Burgenland (cedat Austriei prin Tratatul de la Saint-Germain) populația maghiară era doar 9%. În teritoriile „pierdute” către Slovacia sau Serbia (Voievodina) grupul etno-confesional al ungarilor nu depășea 30%, potrivit recensământului efectuat de Budapesta în anul 1910. În privința Transilvaniei (Marele Principat al Transilvaniei, cu cele 15 comitate) datele din recensămintele oficiale arată efectele politicii de maghiarizare: în 1869 erau 1.428.299 (59,7%) români și 735.085 (30,7%) maghiari, iar în 1910 erau 1.608.108 (55,3%) români și 1.005.526 (34,6%) maghiari. Chiar și în solicitările teritoriale extinse ale României la Conferința de Pace, cele bazate pe Convenția politică dintre România și Antantă, din august 1916, românii reprezentau majoritatea etnică, potrivit rezultatelor recensământului din 1910.

Este Tratatul de la Trianon un „dictat al Marilor Puteri”?

Au fost deciziile de la Conferința de Pace luate în privința Ungariei absurde, imorale și lipsite de fundament, adică rodul unei acțiuni despotice de pedepsire? A fost Ungaria împiedicată să-și exprime propriile interese, iar semnarea Tratatului de la Trianon s-a produs prin amenințarea cu distrugerea statalității sale, astfel încât să putem discuta în mod veridic de un „dictat”? A fost Regatul Ungariei o „victimă inocentă” sau crearea statelor succesore era soluția viabilă pentru rezolvarea problemei naționalităților din Austro-Ungaria?

Conferința de Pace de la Paris, ce și-a început lucrările la 18 ianuarie 1919, a fost construită nu ca o simplă adunare a conducătorilor statelor învingătoare, care să ia decizii abrupte în privința statelor învinse, ci a fost pregătită să ia hotărâri plecând de la recomandările grupurilor de experți. În cazul concret al granițelor României trebuie menționat că după prezentarea punctului de vedere de către conducătorul delegației, premierul Ion. I.C. Brătianu (31 ianuarie-1 februarie 1919),

la 3 februarie 1919 a fost numită de către Consiliul Suprem (principalul organ decizional) o comisie de studiu formată din opt experți (francezi, englezi, americani și italieni). O procedură similară a fost utilizată și în cazul frontierelor Cehoslovaciei. În cadrul lucrărilor comisiei teritoriale însărcinată cu analizarea solicitărilor României a fost respinsă ideea transferurilor de populație și a schimburilor de teritorii pentru a se crea zone omogene etnic. Ca atare, principiile agreeate și în cazul României au fost cele ale autodeterminării, securității militare și eficienței economice. Dintre propunerile discutate în cadrul comisiei de experți cea mai îndepărtată de solicitările românești era cea americană, care lăsa Ungariei orașele Satu Mare, Oradea, Carei, Arad, sub argumentul etnic. Este adevărat că în aceste orașe prezența românească era una minoritară, însă în zonele rurale din proximitatea acestor orașe etnicii români erau majoritari. În includerea orașelor de pe zona de vest în teritoriul României a contat voința Franței și Angliei de a consolida economic și militar statul român (inclusiv căii ferate care lega aceste

Tratatul de la Trianon a curmat utopia Ungariei imperiale, prin aducerea ei la condiția de stat-națiune. Este adevărat, au rămas în afara granițelor Ungariei un număr important de etnici maghiari, însă acestora le-a fost recunoscută calitatea de membri cu drepturi depline

orașe), care trebuia, în viziunea Parisului și Londrei, să constituie o contraponderă, împreună cu Polonia, la Germania și pericolul bolșevic. În iunie 1919 Consiliul Suprem a căzut de acord să urmeze recomandările comisiei de studiu în privința granițelor României cu Ungaria și Regatul Sârbilor Croaților și Slovenilor, în pofida nemulțumirii guvernului de la București condus de Ion I.C. Brătianu. Trebuie menționat în acest context faptul că la Conferința de Pace nu au fost acceptate cererile maxime ale României.

În privința graniței româno-sârbe, interesele strategice ale Marilor Puteri au vizat întărirea politico-militară a Belgradului, motiv pentru care o parte semnificativă a Banatului a rămas Serbiei, inclusiv românii din Valea Timocului (regiunea în dreapta Dunării, situată în vecinătatea sud-vestului României). Experții și liderii politici decidenți erau conștienți de faptul că pe teritoriul României rămăneau importante comunități de maghiari, germani sau evrei ș.a., însă au fost incluse clauze privind protecția minorităților în Tratatul de la Trianon (art. 54-60). De asemenea, România a semnat în 9 decembrie 1919 un Tratat al Minorităților, prin care se angaja să le respecte acestora drepturile, „fără nicio deosebire de naștere, de naționalitate, de limbă, de rasă sau de religie” (art. 2). Același principiu al echilibrului a fost urmat de experți și stabilirea granițelor dintre România și Cehoslovacia: Maramureșul din dreapta Tisei a fost lăsat Pragăi, în timp ce frontiera românească a fost stabilită pe râul Tisa, considerat a fi o frontieră naturală. Soluțiile găsite la Conferința de Pace nu mulțumeau în chip absolut niciuna din părți, însă reprezentau un compromis considerat echitabil de Consiliul Suprem.

Nici România, nici Ungaria nu au fost reprezentate în comisiile de experți care au analizat chestiunea frontierelor dintre cele două state. Atât guvernul de la București, cât și cel de la Budapesta au căutat să influențeze deciziile

Parteneri: Academia Română, Institutul Cultural Român, Muzeul Municipiului București, TVR Cluj, Asociația Publicațiilor Literare și Editurilor din România (instituție sub a cărei egidă funcționează peste 80 de publicații de cultură și edituri), Visual Joy Production, Muzeul Național al Literaturii Române, Fundația Culturală Ideea Europeană, Agentiadecarte.ro, Revista *Contemporanul*

Conferinței de Pace nu doar prin instrumentele mai puțin vizibile ale lobby-ului, ci și prin transmiterea unor puncte de vedere scrise, menite a influența deciziile finale. În contradicție cu teza „diktatului”, Ungaria și-a făcut cunoscută poziția prin 38 de note diplomatice, punând la dispoziție un vast material documentar, prin care spera să influențeze deciziile conferinței.

Este important de menționat faptul că finalizarea Tratatului de pace cu Ungaria s-a realizat doar după ce România, care ocupase Budapesta în august 1919, a primit solicitarea de retragere (7 noiembrie 1919). Până la 28 martie 1920 armata română s-a retras din întreg teritoriul Ungariei (la est de râul Tisa), potrivit înțelegerii cu Consiliul Suprem. Ungaria a fost invitată să-și expună propria poziție în fața Conferinței de Pace, fiind primită „cu răceală, dar corect” de gazdele franceze. Conducătorul delegației maghiare, contele Albert Apponyi, ce încarna Ungaria aristocratică și conservatoare, a vorbit în fața Consiliului Suprem în ianuarie 1920, exact cum făcuse cu un an în urmă și primul conducător al delegației României, Ion I.C. Brătianu. Nu au avut loc negocieri verbale, însă delegației maghiare i s-a permis să depună documente scrise, în sprijinul poziției sale. Plecând de la condiția de țară responsabilă de izbucnirea războiului, stare stabilită încă de la începutul Conferinței de Pace, Ungaria trebuia să convingă asupra faptului că a înțeles noile realități, iar opresiunea asupra minorităților va înceta definitiv. Dimpotrivă, contele Apponyi, sfidător față de naționalitățile emancipate ale Austro-Ungariei, a susținut inferioritatea rasială a românilor, de exemplu. În fața noii situații create de atitudinea delegației maghiare la Paris, în 24 februarie 1920 Consiliul Suprem primește o scrisoare comună a delegațiilor Cehoslovaciei, României și Regatului Sârbo-Croato-Sloven, în care este avertizat că orice modificare a frontierelor deja convenite va însemna o „trădare”.

Budapesta a încercat o acțiune de ultim moment. Contele Apponyi a refuzat semnarea Tratatului de pace și au fost deschise tratative secrete cu Franța, guvernul maghiar încercând să obțină sprijinul Parisului pentru modificarea frontierelor, în schimbul unor avantaje pentru oameni de afaceri francezi (de exemplu, firmele Schneider-Creusot). Turnura pro-franceză a Budapestei nu a avut șanse de reușită deoarece Parisul ar fi trebuit să ofere explicații pentru schimbarea sa, atât anglo-americanilor, cât și aliaților săi din Europa central-răsăriteană. Ca atare, Parisul a abandonat jocurile oportuniste și Ungaria nu a mai putut tergiversa încheierea Tratatului de pace, semnat la Trianon în 4 iunie 1920. În fața eșecului cu adevărat istoric, elita politică maghiară s-a derobat de responsabilitate, a evitat asumarea realităților, aruncându-se cu ferocitate în teoria conspiraționistă a „diktatului”.

Iredentismul maghiar, politică de stat

Tratatul de la Trianon a fost supus unui rapid proces de mitologizare, devenind evenimentul fondator traumatic al Ungariei. Funcția lui fundamentală era de a păstra *statu-quo*-ul politic, social și economic, în condițiile în care pretențiile elitei maghiare de a conduce o „mare putere” s-au dovedit iluzorii. A fost refuzată reforma agrară, deși doar 745 magnați dețineau o treime din teritoriul agricol, iar 1,2 milioane de țărani nu aveau proprietăți funciare. Societatea maghiară nu a urmat un proces de democratizare internă, ci s-a menținut un regim parlamentar caricatural, fiind refuzată introducerea scrutinului universal masculin, precum în celelalte state din vecinătatea Ungariei. Premierul István Bethlen (1921-1931) spunea că votul secret „nu era compatibil cu caracterul deschis al națiunii maghiare”. Dimpotrivă, societatea maghiară, având avantajul relativei omogenități etnice (cca 90% erau etnici maghiari), se afla într-o permanentă stare de mobilizare și tensiune, pentru himerica refacere a Regatului Sfântului Ștefan. Mitologia Tratatului de la Trianon era parte esențială a politicii revizioniste, prin care Ungaria spera la redobândirea fostelor teritorii din perioada dublei monarhii, ori măcar o parte a acestora, prin alianțe cu statele revizioniste, Italia fascistă și Germania nazistă.

Teza fundamentală prezentată de delegația maghiară în cadrul Conferinței de Pace, dincolo de argumentele tehnice privind distribuția etnică, pentru care Marile Puteri trebuiau să mențină Ungaria Mare, era presupusa superioritate civilizațională a ungarilor în raport cu celelalte populații. Funcțiile acestei teorii a superiorității civilizaționale maghiare, manifestate în cadrul Austro-Ungariei, erau de a menține *statu-quo*-ul: între maghiari/austrieci și restul naționalităților, care trebuiau să le accepte dominația în baza presupusei superiorități, respectiv în interiorul societății maghiare. Aristocrația și-a inventat rolul de garant al prezervării superiorității națiunii, ca atare țărănimea, proletariatul și mica burghezie trebuiau să accepte o piramidă socială imuabilă.

În constelația de idei a mitologiei revizioniste argumentele de ordin juridic (care ar trebui să aibă prioritate într-o confruntare pe tărâmul dreptului internațional, căreia îi și aparține speța Tratatului de la Trianon) au o importanță marginală. Contestarea în sine a valabilității juridice a Tratatului de pace cu Ungaria, invocată în spațiul public maghiar drept o consecință a „diktatului”, nu s-a dezvoltat ca o temă importantă, deoarece guvernul maghiar a participat la Conferința de Pace, iar textul juridic a fost semnat de împuterniciți legali ai Ungariei, dobândind valabilitate prin ratificare și înregistrarea în Seria de tratate a Ligii Națiunilor (1921).

Morala acestei situații seculare este că un consum ridicat de mitologie istorică dăunează sănătății națiunilor!

Un alt argument de factură legalistă este cel al aplicării principiului autodeterminării popoarelor. Cu vădită neplăcere și încercând să-i diminueze impactul, guvernul Ungariei a recunoscut la Conferința de Pace valabilitatea acestui principiu. Nici nu putea fi altfel, deoarece nu doar că se afla la baza existenței noului stat maghiar, ci s-a manifestat și în relație cu România. În contextul semnării Tratatului de la București (7 mai 1918), care consacra înfrângerea militară a Bucureștiului, Puterile Centrale (implicit Ungaria) se angajau să nu se opună unirii Basarabiei cu Regatul României, decizie rezultată prin aplicarea principiului naționalităților.

Mitologia revizionistă încearcă să șubrezească forța principiului autodeterminării națiunilor prin relativizare. Este adevărat că principiul nu avea la momentul Conferinței de Pace de la Paris o valoare universală, că el nu a fost aplicat în cadrul coloniilor puterilor învingătoare decât după al Doilea Război Mondial, iar cazul elocvent de inconsecvență este blocarea unificării Austriei cu Germania, din rațiuni privind securitatea europeană, așa cum aceasta era definită la confluența intereselor anglo-franceze.

Ungaria nu a recunoscut decizia de unire cu România luată la Alba Iulia, solicitând organizarea unui nou referendum. Consiliul Suprem a respins cererea contelui Apponyi, considerând-o inutilă, deși acesta se angajase să respecte decizia rezultată dintr-o nouă consultare a populației, „oricare ar fie ea”. Mitologia revizionistă exagerează consecințele referendumului de la Sopron (vestul Ungariei), care a fost inițial acordat Austriei, care însă în urma unui proces plebiscitar în 1921 a revenit Ungariei. După decenii de opresiune, ostilitatea împotriva maghiarilor era atât de extinsă încât nu poate fi imaginată dorința românilor, slovacilor ori a sârbilor de a reveni sub conducerea Budapestei, doar pentru că ei își declamau superioritatea civilizațională/rasială. Dimpotrivă, disprețul arătat față de identitatea naționalităților în Austro-Ungaria le-a lăsat acestora o traumă greu de vindecat în cadrul statelor succesoriale.

În lipsa unor argumente juridice și demografice imbatabile, la Conferința de Pace delegația maghiară a prezentat argumente emoționale, care au fost ulterior înglobate în mitologia Trianonului. Echipa contelui Apponyi a considerat că

va trezi empatia membrilor Consiliului Suprem prezentând un argument geopolitic îmbrăcat într-o haină istorică: Regatul Sfântului Ștefan nu trebuia dezmembrat deoarece, încă din perioada Evului Mediu, împreună cu polonezii au reprezentat un „scut” al creștinătății împotriva amenințării mongole și turce. Subsecvent, acestei idei a „recunoștinței” pe care Occidentul ar trebui să o poarte Ungariei, se afla ideea superiorității rasiale a maghiarilor. Românii arau considerați o populație inferioară, deoarece erau o națiune tânără, spre deosebire de „Ungaria milenară”. Teza inferiorității rasiale și civilizaționale a românilor transilvăneni, ce a fost utilizată la finalul perioadei interbelice în joncțiunea dintre iredentismul maghiar și nazist, se dorea a fi „demonstrată” prin teorii istorice revoluționare. Maghiarii încercau să-și fundamenteze dreptul asupra Transilvaniei prin teza preeminenței lor istorice în regiune, respectiv prin dreptul generat de cucerirea unui teritoriu. În acest sens a fost reînviată teoria istoricului austriac Robert Rösler (publicată în 1871) potrivit căreia românii ar fi ajuns în Transilvania în secolele XIV-XV, populația latinofonă dispărând în urma retragerii romane din secolul al III-lea. Această teză istorică asumată de guvernul maghiar și-a găsit ulterior numeroase ecouri în istoriografia maghiară, care a dorit cu orice preț să dovedească întăietatea maghiarilor în Transilvania, ignorând sau contestând nu doar sursele maghiare care atestau prezența populației neo-latine în Transilvania în zorii Evului Mediu, ci și dovezile arheologice ale continuității aceleiași populații în Ardeal. Dar cum în narațiunile de tip mitologic nu este esențială coerența internă a argumentației, ci doar capacitatea ei de seducție emoțională, delegația maghiară la Conferința de Pace afirma că Transilvania este cu „100 de ani mai avansată decât Regatul României” (cu toate că românii transilvăneni erau considerați o rasă inferioară!), punând astfel bazele teoriei transilvanismului. Românii era blamați că nu erau recunoscători „conducătorilor maghiari” pentru că, din noblețe superioară, i-ar fi civilizat, oferindu-le cu „generozitate” școli și instituții politice. Contele Apponyi, autor al politicii de asimilare etnică în Austro-Ungaria, nega în cadrul Conferinței de Pace orice politică opresivă în monarhia dualistă. Cu un astfel de arsenal ideatic, în condițiile în care situația politicilor de asimilare a minorităților din Austro-Ungaria era cunoscută în detaliu de diplomații occidentale, membrilor Consiliului Suprem le-a fost ușor să respingă orice revendicări teritoriale maghiare. Adevărata tragedie a Ungariei la Conferința de Pace a fost, de fapt, lipsa de realism a elitelor conservatoare maghiare, care au transformat propriul eșec în administrarea unui imperiu multinațional într-o uriașă temă propagandistică, eludând realitatea, pentru a-și păstra statutul privilegiat.

În Ungaria interbelică iredentismul propagat de stat se împletea cu cel izvorât din interiorul societății. Educația școlară (limbă și literatură, istorie, geografie, economie) în integralitate era aservită obiectivelor revizioniste. Manualele de istorie construiau nu doar imaginea unei Ungarii istorice glorioase, ci transmiteau mesajul iredentist în formule explicite, statul maghiar fiind prezentat drept o „victimă”. Simultan era afirmată ideea unei „misiuni divine” a maghiarilor de a-i supune pe slavi și români (denumiți în mod peiorativ „olahii”), deoarece erau slabi și necivilizați și au „invadat teritoriile maghiare” (ideea inferiorității civilizaționale/rasiale este o constantă a narațiunii iredentismului maghiar). Mesajul politic, accentuat din 1936, odată cu dinamizarea politicii iredentiste la nivel statal, era de a se trece la acțiune pentru anularea „crudului Trianon”, iar condiția de „victimă” trebuia transformată în cea de „învingător”.

La un secol de la Conferința de Pace, putem constata cu serenitate că existența națiunii maghiare nu a fost pusă în realitate în primejdie. Tratatul de la Trianon a curmat utopia Ungariei imperiale, prin aducerea ei la condiția de stat-națiune. Este adevărat, au rămas în afara granițelor Ungariei un număr important de etnici maghiari, însă acestora le-a fost recunoscută calitatea de membri cu drepturi depline.

Morala acestei situații seculare este că un consum ridicat de mitologie istorică dăunează sănătății națiunilor!

Alexandru Porțeanu

Centenar Trianon

Încetarea operațiilor militare prin capitulările și armistițiile succesive din octombrie-noiembrie 1918 a menținut starea juridico-politică de război, a cărei soluționare a revenit Conferinței de Pace de la Paris. Revoluția democrată din Ungaria (30-31 octombrie 1918) a adus la putere guvernul contelei Karolyi Mihaly, care a semnat armistițiul de la Belgrad (13 noiembrie 1918).

Conferința de Pace începută în ianuarie 1919 a notificat guvernului de la Budapesta (Nota Vix, 20 martie 1919) condițiile păcii, în principal configurația teritorială a Ungariei, substanțial redusă la dimensiunile corespunzătoare majorității maghiare. În această situație, guvernul Karolyi nu și-a asumat răspunderea semnării Tratatului de Pace. Celelalte forțe politice s-au complăcut în aceeași postură. Riscul vidului politic l-a determinat pe Karolyi să aducă la putere noua grupare politică a comuniștilor maghiari reprezentată de aventurierul Bela Kun, care a instaurat „Republica Ungară a Sfaturilor”, inclusiv în zona nord-vestică din Transilvania (Bihar, Sătmar).

Tratatul de la Trianon a reprezentat o operă monumentală de drept și relații internaționale. El rămâne un reper fundamental al istoriei universale contemporane

În primăvara anului 1919, Conferința de Pace s-a concentrat pe elaborarea și încheierea Tratatului de Pace cu Germania (28 iunie 1919).

La 1 august 1919, regimul comunist din Ungaria a fost înlăturat, fiind înlocuit – în cele din urmă – de regimul lui Horthy Miklos și de „teroa-rea albă”.

Conferința de Pace s-a consacrat finalizării Tratatului cu Austria și negocierilor Tratatului de Pace cu Ungaria. Delegația ungară a tergiversat și prelungit abuziv tratativele, astfel că, la 6 mai 1920, Conferința de Pace a adresat Ungariei nota ultimativă de rigoare („scrisoarea Millerand”).

În după-amiaza zilei de vineri 4 iunie 1920 a avut loc în palatul Micul Trianon de la Versailles solemnitatea semnării Tratatului de Pace dintre Puterile Aliate și Asociate și Ungaria, în prezența oficialităților și a unui public select. Momentul principal a fost chiar cel inițial, în care cei doi reprezentanți ai Ungariei au fost invitați să-și depună semnăturile pe pagina finală a Tratatului, fapt consemnat la ora 16.32. La exact aceeași oră, în Ungaria au răsunat clopotele și sirenele, iar timp de 10 minute a încetat întreaga activitate publică. Ziua de 4 iunie 1920 a fost declarată ca zi de doliu național. Semnarea Tratatului a fost întâmpinată în Ungaria prin ample manifestări de protest.

Tratatul de la Trianon are 14 părți, ce cuprind 364 articole, grupate în Secțiuni, Capitole și Paragrafe, incluzând diferite Anexe, Tabele și Protocele. În fruntea fiecăruia dintre Tratatul de Pace din 1919-1920, inclusiv a celui de la Trianon, era înserat ca Partea I-a *Pactul Societății Națiunilor*, care proclama ideea cardinală a asigurării Păcii. Tratatul de la Trianon institua încetarea stării de război la data intrării sale în vigoare prin ratificarea de către Ungaria, „când vor exista relații oficiale între Puterile Aliate și Asociate și Ungaria”, care redevenea astfel stat independent, după aproape patru secole. Tratatul fixa frontierele Ungariei cu vecinii săi (Austria, Statul Sârbo-Croato-Sloven, România, Cehoslovacia). El stabilea pentru Ungaria clauze politice europene și extraeuropene, determina clauze militare, navale și aeriene, pe cele referitoare la prizonierii de război și morminte, apoi Sancțiuni pentru încălcarea legilor războiului, reparațiuni, clauze financiare, economice, privitoare la porturi, căi de apă, căi ferate, regimul muncii, Declarațiuni, Dispoziții speciale ș.a. Statele semnatare ale Tratatului însumau majoritatea statelor lumii de atunci și majoritatea populației planetei.

Pentru intrarea în vigoare a Tratatului de la Trianon era necesară *ratificarea sa, conform procedurii stabilite în articolul 364 din finalul Tratatului*. Data de referință pentru intrarea sa în vigoare urma a fi data ratificării de către Ungaria și de către trei dintre Principalele Puteri. Intrarea în vigoare pentru fiecare Putere se va produce la data depunerii ratificării. Desfășurarea calendaristică a ratificărilor de către Puterile semnatare a început imediat, în vara anului 1920.

România a îndeplinit această prevedere a Tratatului prin dezbaterile ratificării sale în Senat și în Camera Deputaților, în perioada 14-26 august 1920. Dezbaterile au fost ample, consistente, sintetizându-se în remarcabilele discursuri ale lui Take Ionescu (la Senat) și Iuliu Maniu (la Camera), principalii reprezentanți ai Puterii și Opoziției.

Ratificarea Tratatului de la Trianon de către Ungaria, care făcea obiectul reglementării în cauză, a fost întârziată și prelungită abuziv de către Ungaria. La 15 noiembrie 1920, propunerea legislativă a guvernului Teleki Pal privind „organizarea păcii de la Trianon” a fost întâmpinată de Adunarea Națională printr-o „Declarație solemnă de protest”. Dezbaterile s-au desfășurat în lunga perioadă dintre 15 noiembrie 1920 - 26 iulie 1921, încă puțin studiată de către istorici, necesitând exercitarea demersurilor ferme ale Conferinței de Pace.

În cele din urmă, ratificarea ungară a trebuit să fie totuși asumată de către aceleași oficialități ale noului stat, cunoscute pentru atitudinea lor profund potrivnică Trianonului. Acestea au fost obligate prin însăși poziția lor să procedeze *împotriva propriilor lor convingeri*, apelând la argumentele supreme ale rațiunii de stat, printr-o îndelungată persuasiune în rândurile colegilor, dar și ale adversarilor parlamentari, recurgând la orice artificiu procedural, oricât de firav, pentru obținerea votului de ratificare, pentru evitarea activării stării de război, adică a ocupării militare a Ungariei, care ar fi însemnat un adevărat dezastru politic, fără precedent. Prin diverse compromisuri de acest fel, au fost salvate cât de cât aparențele soluționării oricât de formale, prin adoptarea „articolului de Lege XXXIII privitor la Tratatul de la Trianon”, *la pachet* cu alte reglementări curente. Acest procedeu a fost acceptat tacit, ca un fel de echivalent al ratificării, deși el rămânea deficitar în privința formulării explicite a semnificației sale.

După 26 iulie 1920 au depus ratificările respective SUA, China, Cuba, Nicaragua, Panama, Polonia, Portugalia, precum și alte 10 state semnatare ale Pactului Societății Națiunilor, inclus în Partea I-a a Tratatului de la Trianon.

Aplicarea completă a Tratatului în teren s-a prelungit până prin anul 1924.

Pe baza experienței nefavorabile privind desfășurarea negocierilor finale, factorii de conducere ai Puterilor Aliate au adoptat măsuri de precauție. În cursul aceleiași zile de miercuri 26 iulie 1921 au avut loc trei momente din istoria finalizării Tratatului. Dimineața, la Budapesta, Adunarea Națională a votat „articolul XXXIII privitor la Tratatul de Pace de la Trianon”, fapt comunicat imediat Guvernului Franței, depozitarul tuturor actelor Tratatului. Ca urmare, în seara aceleiași zile, la ora 18.00, a fost semnat la Paris Protocolul preliminar care preciza că „în momentul procedurii la prima depunere a ratificărilor, Puterile Aliate și Asociate declară că *își rezervă toate drepturile ce le-ar putea aparține ca urmare a neexecutării clauzelor de armistițiu sau a executării lor incomplete din partea Ungariei*”. Al treilea moment era întocmirea „Procesului-Verbal de depunere a Ratificărilor Tratatului de Pace semnat la Trianon, remise Guvernului Republicii Franceze”. Depunerile au fost executate de către patru dintre Principalele Puteri Aliate și Asociate (Imperiul Britanic, Franța, Italia și Japonia), precum și de către altele cinci (Belgia, *România*, Statul Sârbo-Croato-Sloven, Siam și Cehoslovacia).

Orice încercare de punere sub semnul întrebării a semnificației Tratatului (ca fiind un „Diktat” pentru detractorii săi extremiști) riscă alunecări periculoase, pe panta descendentă a tendințelor revizioniste, contrare Trianonului.

În ansamblul său, Tratatul de la Trianon a reprezentat o operă monumentală de drept și relații

internaționale. El rămâne un reper fundamental al istoriei universale contemporane. Studiarea, cunoașterea și cercetarea sa necesită o abordare științifică, obiectivă, înțelegerea sa ca fapt istoric, ca act de cultură istorică.

Vasile Pușcaș

Trianon, Trianon!

Ultimele decenii au arătat omenirii că trăiește nu doar într-o lume foarte complexă, dar și că evenimentele vieții sociale se derulează cu o viteză deosebită. Motiv pentru care fiecare cetățean simte nevoia de a descifra cât mai repede și extins căile de evoluție. Crizele internaționale care se succed la intervale de timp tot mai scurte au relativizat la maxim modelele matematice de

Pentru România, semnarea Tratatului de la Trianon (1920) a însemnat recunoașterea internațională a fruntariilor postbelice, în cea mai mare parte o consecință a aplicării principiului autodeterminării naționale

previzionare. De aceea, acum se face apel și mai frecvent la fenomene și procese istorice contemporane pentru a găsi explicații la fapte prezente și eventuale reconstituiri seriale care să indice măcar viitorul imediat.

Inițiativa editării acestui volum a venit dinspre interesul manifestat de studenți, dar și de opinia publică generală care a receptat din mass-media lansarea subiectului Tratatului de la Trianon (1920). După ce, în anii anteriori, s-a scris despre Centenarul declanșării Primului Război Mondial (1914), al terminării conflictului (1918) și s-a celebrat un secol de la desăvârșirea Marii Uniri (1918), aducerea agresivă a subiectului Trianonului cu ton contestatar la momentele istorice menționate a stârnit nedumerire printre consumatorii știrilor lansate de media și îndeosebi media socială. Iar mediul de receptare a unor astfel de opinii a fost mult viciat de intensificarea discursului politic populist, naționalist, xenofob, care a proliferat în spațiul public european și cu deosebire în cel central-sud-est european. Pe când istoricii de profesie au abordat aceste teme în conferințe restrânse ori publicații de specialitate, așa-numita „istorie jurnalistică” a accentuat doar aspecte pe care redacțiile ori cercurile emitente le considerau a corespunde „cererii pieței”. De unde a apărut nevoia de a veni spre publicul larg și cu opinii istoriografice ori ale științelor sociale care să ofere cititorilor puncte de sprijin pentru gândirea rațională.

În volumul de față propunem opinii ale câtorva experți din domeniile istoriografiei, sociologiei, dreptului, științelor politice și relațiilor internaționale etc., deoarece am dorit să facilităm realizarea unei analize interdisciplinare care să asocieze demersului istoric și elemente de cunoaștere și înțelegere ale fenomenelor contemporane care au fost intenționat sensibilizate de politizarea nedisimulată pe care au propus-o unele partide, grupări culturale, personaje publice în căutare

de glorie electorală și de putere clădită pe schelete ale trecutului. În altă ordine de idei, am dorit să atragem atenția asupra faptului că și popoarele din această parte a Europei ar trebui să se raporteze constructiv la contextul zonal, continental și global. Doar liderii politici și statali slabi văd mereu o primejdie în tot ceea ce se întâmplă în jur și caută să se salveze doar pe ei, atașându-se la structuri conjuncturale unidirecționale de putere, sacrificând șanse de parteneriate de durată lungă pe care le-ar putea obține printr-o cooperare sinceră și sistematică.

În urmă cu mai bine de două decenii am publicat un volum (*Pulsul istoriei în Europa Centrală*, 1998) în care am încercat să explic de ce istoria este atât de importantă pentru definirea identității națiunilor din Europa Centrală. Mesajul principal al acelui volum a fost inspirat de celebra carte a lui Robert D. Kaplan, *Balkan Ghosts* (1993). În primul deceniu post-1989, Europa și întreaga lume au fost oripilate de violențele etno-religioase din Balcani, iar Kaplan avertiza liderii regionali și pe cei ai Europei să nu se lase pradă fantasmelor istorico-politice de tipul celor care tulburau sud-estul continentului. Atunci am atenționat liderii României, ca și pe cei din Europa Centrală, să ia aminte la spusele lui Robert D. Kaplan, să aibă grijă să nu dea și ei drumul „strigoilor” central-europeni, deoarece și în această zonă unii politicieni erau tentați a aduce în prim-planul vieții sociale fantasmel conflictualităților trecute. Odată potolit avântul liderilor post-comuniști din statele Europei Centrale pentru aderarea la NATO și UE, recursul la „strigoii” istoriei a revenit, iar ceea ce se spera că va deveni calea de viață europeană, în sens occidental, ni se înfățișează astăzi tot mai clar ca o îndreptare spre calea inspirată de vechile obiceiuri estice. Prilej în care unii lideri central-europeni dovedesc o orientare politică asemănătoare celor care au dat drumul „strigoilor” din Balcani la sfârșitul secolului al XX-lea, dovedind lipsa voinței de a învăța din lecțiile celor două conflagrații mondiale care au însăngerat veacul trecut și din suferințele națiunilor din această regiune datorate fascismului și bolșevismului.

Pentru România, semnarea Tratatului de la Trianon (1920) a însemnat recunoașterea internațională a fruntariilor postbelice, în cea mai mare parte o consecință a aplicării principiului autodeterminării naționale, cel care a fost considerat principalul pilon al Doctrinei Păcii, la sfârșitul Primului Război Mondial. Dar un Tratat de pace conținea și alte aranjamente între părțile semnatare, care intenționau să așeze evoluțiile viitoare pe o cale juridico-politică, economică, financiară, socială, culturală etc. Starea de pace era doar deschisă de momentul semnării Tratatului de pace, „dinamica păcii” – cum o numea Nicolae Titulescu – depinzând de modul în care părțile adoptau o atitudine constructivă sau distructivă. Aceasta este o concluzie evidentă a raportării părților la sistemul Tratatelor de la Versailles (1919-1920), inclusiv Tratatul de la Trianon.

Volumul de față include câteva studii care prezintă istoria ideii și construcției statului național modern în Europa Centrală, ca și a contextualității europene și central-sud-est europene de la sfârșitul Primului Război Mondial. Întrucât această contextualitate a fost dominată de evenimente sistemice, am propus o analiză bazată și pe metode analitice formale pentru a circumscrie cât mai logic deciziile Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920). O lectură juridică a Tratatului de la Trianon și a principiului naționalităților, așa cum opera imediat după terminarea conflagrației, este urmată de câteva studii care prezintă unele consecințe culturale, politice și instituțional-statale ale elaborării și aplicării aceluiași tratat. Un capitol consistent este dedicat analizei istorico-istoriografice a miturilor politice construite în Ungaria pe seama Tratatului de la Trianon, cu scopul susținerii unei politici revizioniste și revanșarde care și-a prelungit manifestările până în zilele noastre. Două analize aparțin unor sociologi care evaluează discursul politic și atitudinea unor curente, grupări, personaje politice contemporane care și-au făcut din Tratatul de la Trianon nu doar o țintă critică, ci mai ales un suport pentru lansarea unor politici radicale destinate consumului electoral intern, dar și cu certe tendințe de destabilizare a regiunii central-europene. Motiv să reamintim de posibilitatea conflictualizării zonei, cu efecte continentale și internaționale încă nebănuite, dar mai ales pentru a relansa cooperarea și conlucrarea între statele și națiunile Europei Centrale care, astăzi, au și un obiectiv comun de mare însemnătate – integrarea europeană.

Toți autorii înscrși în cuprinsul acestei cărți apreciază deosebit munca redactorilor Editurii Școala Ardeleană (Cluj-Napoca) care au contribuit profesionist și cu dedicație la apariția acestui produs editorial. Mulțumim îndeosebi domnilor Vasile George Dâncu, directorul editurii, și Andrei Doboș, destoinicul cititor și redactor de carte, deoarece ne-au fost alături de la lansarea proiectului editorial și până la finalizarea lui, cu destinație spre cititorii dornici de cunoașterea istoriei contemporane.

■ Prefață la vol. *Trianon, Trianon!...*, Editura Școala Ardeleană

Josu De Solaun

România și sentimentul prezenței divinității. *O confluență magică*

Prima mea întâlnire cu România a avut loc la începutul anilor '90. Aveam vreo nouă sau zece ani și am găsit din întâmplare în vechea bibliotecă de acasă – grădina mea secretă, plină de cărți prăfuite – un volum al unui autor, al cărui nume mi s-a părut ciudat, îndepărtat, aproape oracular. Era o carte intitulată *Sacru și profanul*, într-o ediție albastră, din 1979, a Editurii spaniole Guadarrama. Nu știam dacă autorul era bărbat sau femeie, dar am început să citesc, vrăjit de fiecare pagină. Mircea Eliade se născuse la București, spunea reversul copertii cărții, și dădea nume unor lucruri cu care am conviețuit, pe care le-am experimentat, dar care până atunci mi s-au părut de nenumit sau cel puțin imposibil de numit. Bucureștiul, România și Eliade îmi păreau realități ancestrale și misterioase precum constelația Scorpionului. De atunci, această țară s-a stabilit în universul meu simbolic ca o emblemă a îndepărtatului și a misticului, a ceea ce era în mod misterios îndepărtat, dar, totodată, suficient de aproape pentru a-l simți parte din același întreg.

Totul constituie o moștenire culturală, artistică și umană unică. În 2014, această moștenire și apoi întâlnirea mea intimă cu esența ei mi-au schimbat în mod profund viața, atât viața artistică, cât și în celelalte aspecte.

Spania, în anii '90, deși era deja angrenată în acel proces de secularizare omologabil capitalismului târziu din orice stat-națiune european, păstra încă în țesutul său civic rămășițe ale neotomismului legendarei Școli din Salamanca din secolul al XVI-lea (Francisco de Vitoria, Domingo de Soto, Luis de Molina, Francisco Suarez), un curent de gândire care a avut o mare influență în istoria teologiei, a filosofiei, a dreptului și a economiei spaniole, și care este decisiv pentru înțelegerea unei bune părți a culturii spaniole succesive. În acest sens, existau atât în Spania, cât și în România rămășițe ale moștenirilor religio-spirituale, teologice, greu de găsit în alte națiuni canonice din Europa. Cu atât mai mult cu cât România și Moldova au fost și sunt singurele țări din Europa de Est a căror limbă oficială este de origine romanică, la fel ca spaniola, iar în epoca lui Traian, Spania și România au făcut parte practic din același imperiu.

Cu acele pagini ale lui Eliade a început să crească în mine un puternic sentiment de apartenență la acel areal cultural și artistic în care România a fost unul dintre maximii reprezentanți, care se formase, înainte de toate, pe un substrat roman și dacic combinat cu alte influențe ale grecilor medievali și ale Imperiului Bizantin, și apoi, într-o mai mică măsură, influențe slave, otomane, maghiare și germane. Muzica Imperiului Bizantin m-a fascinat pe când eram copil, tot pentru legătura cu Spania (o parte din Spania a fost *Provincia Spaniae*, Spania bizantină din timpul lui Iustinian) și influența ei asupra liturghiei muzicale vizigoto-mozarabe spaniole. Ascultam în *isonul* bizantin, acea magică pedală (*drone* în engleză), toate problemele filosofice relative a *filioque* transpuse în muzică. Și am înțeles curând că ceea ce mă atrăgea atât de mult spre arta românească era faptul că, adeseori, exprima melancolie sau dor fără speranță, dorul de ceva de neatins sau absent, dar mereu cu un sentiment de prezență a divinității. Sau, mai bine zis, exprima aproape mereu un umanism tragic, un fel de speranță fără optimism.

România este, până la urmă, o confluență magică între trei regiuni: Europa Centrală, Europa de Est și Peninsula Balcanică, însă – și acesta este cel mai important lucru – fără a putea fi inclusă pe deplin în niciuna dintre ele, deoarece propria-i personalitate culturală și istorică depășește oricare dintre aceste părți. Sculpturile lui Brâncuși, poezia lui Nichita Stănescu, operele lui Ionescu, Eliade, Blaga, Tzara sau Cioran, muzica nemuritoare a lui Enescu, bisericile fortificate din Transilvania, mănăstirile din nordul Moldovei, cu magnificele lor fresce, bisericile de lemn din Maramureș sunt exemple unice prin combinarea stilului gotic cu tradiționala construcție de lemn, Mănăstirea Horezu, cetatea Sighișoara sau cetățile dacice din munții Orăștie, totul constituie o moștenire culturală, artistică și umană unică.

În 2014, această moștenire, și apoi întâlnirea mea intimă cu esența ei mi-au schimbat în mod profund viața, atât viața artistică, cât și în celelalte aspecte. Datorz totul României și tocmai de aceea voi dedica o bună parte din munca mea pentru a promova profunzimea și bogăția istoriei, a artelor și a culturii sale.

17 Iunie 2020, Madrid, Spania

Traducere din limba spaniolă de Maria Floarea Pop

Eveniment editorial

Trianon, Trianon! *Un secol de mitologie politică revizionistă*

Editura Școala Ardeleană, 2020

Coordonatori: Vasile Pușcaș, Ionel N. Sava.
Prefață și postfață de Vasile Pușcaș.
Proiect editorial dedicat Centenarului Marii Uniri, apărut sub egida Institutului de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române și a Fundației Transilvania Leaders

Ionel N. Sava

De la nostalgie politică la trauma culturală? Dilema europeană a Ungariei la 100 de ani după Trianon

Centenarul european: celebrare sau comemorare?

Contextul în care s-a marcat 1918 drept anul reconcilierii și reconstrucției în Europa a probat o dată în plus că Franța și Germania, adversarii ireconciliabili de la 1914, învinsul și învingătorul de la 1918 și 1945, sunt astăzi model de reconciliere și construcție europeană.

În Europa Centrală și de Est, urmând modelul franco-german, ideea de reconciliere a pătruns la scurt timp după 1989. La mijlocul anilor 1990 a fost inițiat primul proiect româno-maghiar de bună vecinătate, după căderea Zidului Berlinului. Franța și Germania au acordat sprijin însemnat. Misiuni diplomatice la Bonn și Paris, urmate de inițiative bilaterale între București și Budapesta, au asigurat un climat favorabil proiectelor de reformă și integrare ale celor două țări¹. Reconcilierea din anii 1990 a netezit calea Ungariei și apoi a României către organizațiile europene și atlantice. Ulterior integrării, începând cu 2004 și, îndeosebi după 2010, lucrurile s-au schimbat. Bucureștiul a asistat surprins, alături de alte capitale europene, la o schimbare de perspectivă în Ungaria.

Astfel că, în prezent, în Europa Centrală și de Est accentele regionale sunt diferite și, pe alocuri, chiar contradictorii. Polonia a marcat cu optimism centenarul reconstrucției sale politice. Cehia s-a asociat inițiativelor europene, spre deosebire de Slovacia, care a dat o notă națională evenimentului.

România s-a remarcat prin menționarea sprijinului Franței, celebrarea intensă a Reginei Maria și, într-o oarecare măsură, a Regelui Ferdinand, ca figuri emblematice ale Marii Uniri de la 1918.

Doar Ungaria a anunțat oficial că nu are nimic de aniversat în 2018-2019, și cu atât mai puțin în 2020. La Budapesta se comemorează 100 de ani de la semnarea Tratatului de la Trianon.

O certă preferință pentru interbelic s-a reînscădat în țara vecină, la început sub forma disimulată a nostalgiei rolului istoric și apostolic al Ungariei și, la scurt timp după, în formele severe ale traumei Trianonului.

Devine astfel relevant a cerceta resorturile sociale și culturale care întrețin nostalgia politică maghiară interbelică și generează o formă actualizată a traumei Trianonului.

Pentru noi este un prilej de a acorda interes eforturilor, altfel insistente, ale vecinilor maghiari și de a conforta eventuale neînțelegeri mai vechi. România nu are nimic de revendicat de la Ungaria, cu excepția reconcilierii cu trecutul. De la 1918 încoace, mesajul nostru constant a exprimat dorința de conlucrare pentru un viitor european mai bun.

Ce este nostalgia?

Constatăm că angoasa trecutului, deși s-a ameliorat, nu s-a consumat în totalitate în Europa Centrală. În chiar miezul Europei unite, nostalgia îmbracă în hainele simbolice ale prezentului evenimente din trecut considerate traumatizante. Sunt modalități, exprimări actualizate ale unui trecut pierdut. Astfel că, prin intermediul proceselor

colective, devenim nostalgici față de evenimente pe care nici măcar nu le-am trăit. Așa s-ar explica modalitatea prin care un tânăr maghiar în vârstă de 25 de ani sau un prim-ministru de 56 privesc astăzi nostalgici la harta Ungariei Mari.

Nostalgia încearcă să confirme sau, dimpotrivă, să corecteze circumstanțele extraordinare ale trecutului prin intermediul unei culturi conformiste sau revizioniste din prezent. Dacă s-a produs o nedreptate, ne împotrivim în prezent acelei nedreptăți. Întrucât nu am participat la producerea ei, nu putem decât interpreta respectivul eveniment precum o piesă de teatru cu publicul, actorii, scena și culisele sale. Astfel, de fapt, s-ar reinterpretă, pe baza scenariului nostalgic despre trecut, trauma culturală a prezentului.

În trecut fie amintit aici, pentru a transmite experiențele neplăcute ale trecutului, grecii au inventat tragedia, adică teatralizarea unei experiențe sociale negative din care să se degaje învățăminte colective. Tragedia antică era un ritual ce se desfășura pe o scenă amenajată în fața unui public invitat sau selectat. Epoca modernă a inclus în tehnicile sale interpretative trauma, adică suferința colectivă și mobilizarea socială pentru ameliorarea nedreptății. Societatea întregă devine o scenă.

Obsesia despre trecut a fost până relativ recent tratată cu mijloacele medicinei și psihanalizei. În anii 1970, sociologia a produs o schimbare de perspectivă. Astfel, s-a constatat că nostalgia nu este nicidecum o patologie și nici cu necesitate o angoasă (depresie), cât mai degrabă exprimă dispoziția curentă în raport cu experiențele din trecut.

În formele colective, nostalgia este un pre-text pentru a reflecta la realitățile din prezent. Selecția evenimentelor are drept criteriu utilitatea lor pentru confortul nostru curent. Diferiți autori insistă asupra conținutului pozitiv, plăcut, reconfortant al evenimentelor din trecut pe care le actualizăm în prezent pentru a ne procura plăcere, satisfacție, împlinire, confirmare. Amintirile copilăriei au o asemenea funcție. Ne amintim ce ne place.

Ce se întâmplă însă cu lucrurile negative, cu cele care provoacă neplăcere, suferință? Psihanaliza a sugerat că ele sunt represate, uitate intenționat, abandonate. Din inconștient s-ar întoarce, eventual, în forme deplasate sau derivate. Totuși, sociologia proceselor mentale, inspirată de teoria cadrelor, consideră că abandonarea trecutului are sens doar atunci când viitorul este optimist, promițător. Când în mod colectiv avem o așteptare proastă pentru ziua de mâine, atunci cel mai probabil se declanșează nostalgia pentru ziua de ieri. Dacă există, depresiile colective îndeamnă la căutarea în trecut a unui viitor mai bun. Nostalgia devine astfel opoziție la propagarea stării de lucru din prezent, adică la stagnare sau, dimpotrivă, la progres. Pare a fi o reacție identitară, întrucât nostalgia este unul dintre mijloacele pe care le angajăm în lucrul neîncetat pentru a construi, menține și reconstrui propria identitate. Trianonul poate fi, așadar, acreditat ca expresia crizei identitare din prezent a Ungariei.

Despre condițiile suficiente ale traumei

Mai departe, nostalgia este cultura despre trecut care se asociază cel mai adesea cu neîncrederea în viitor. Este o criză despre trecut transferată în sarcina viitorului. Dacă, de pildă, viitorul este dogmatic adulat sau renegat, nostalgia este reacția la fel de dogmatică de adorație sau de renegare a trecutului.

Progresul cu orice preț, altfel numit și dogmatismul despre viitor, este, în această privință, poarta de trecere către trauma socială. Proiecția unui viitor peste puterile noastre generează o criză a trecutului. Forțăm, cu alte cuvinte, memoria trecutului pentru a servi un viitor închipuit, imaginat, exaltat. Putem, de pildă, să așezăm o mie de ani de istorie în serviciul unui mit a cărui împlinire este din ce în ce mai îndepărtată. În acest mod, istoria recentă a transformat (și) cultura despre trecut într-o traumă. Memoria trecutului nu mai este, ca la renaștențiști, înălțătoare, ci este retrogradă. Cu cât trecutul este mai recent, cu atât ar fi mai traumatic.

La mijlocul anilor 1990 a fost inițiat primul proiect româno-maghiar de bună vecinătate, după căderea Zidului Berlinului. Franța și Germania au acordat sprijin însemnat

Europa Centrală a fost, din păcate, expusă acestui trecut traumatic.

Astfel că, în zilele noastre, trauma este înțeleasă nu atât ca instituție (cum ar fi sclavia sau captivitatea) și nici măcar ca experiență (a fi sclav sau deținut), cât mai ales ca memorie colectivă (amintirea servituții la afro-americani, de exemplu).

De aceea, americanul J.C. Alexander definește trauma ca o sumă de condiții. Astfel, când suferința este însușită colectiv ca o criză socială sau politică de anvergură, atunci devine o criză culturală (de identitate), adică o traumă culturală. În oricare dintre variante sau interpretări, acest text sugerează că trauma Trianonului este o criză a modului maghiar de a se raporta la trecut ca la o suferință a prezentului. Suferința a renăscut în postcomunism, adică atunci când libertatea a permis exercițiul memoriei colective.

Trauma maghiară este astfel (re)construită ca traumă culturală pentru ca suferința trecutului să fie inclusă în repertoriul faptelor prezentului. Devine parte a daily life. Este adică interpretată în cele mai diverse medii sociale, menționată în manualele școlare, înscrisă în memoria urbană cu nume de străzi, piețe și locuri publice, ilustrată de personaje literare, comemorată în ocazii oficiale, exprimată în scrierile universitare, propagată în mediile internaționale.

Muzeul este viu, trecutul este trăit în viața de zi cu zi, trauma este cotidiană. Suferința reală sau doar închipuită sau imaginată este astfel politizată, colectivizată, stimulată ca sursă de emoție și transformată, în cele din urmă, în cauză culturală. Trauma este ulterior asociată cu turnee sau trasee ale expunerii publice a actorilor, beneficiază de recuzită și repertoriu, audiență și sprijin. Devine o acțiune colectivă ce exprimă deziderate sociale, unitate pentru împlinirea lor, număr semnificativ de aderenți și devotament în susținerea cauzei.

Noul regionalism central european. Laicizarea mitului istoric maghiar

Astfel interpretat, Trianonul este un pretext de mobilizare în sprijinul crizei identitare maghiare, după cum argumentăm mai departe.

Reamintim aici că, în anii 1980, Mitteleuropa a dominat extensiv dezbata publică pentru ca, imediat după 1990, scrierile lui Milan Kundera și mai ales ale lui György Konrad să devină abecedarul cultural al post-comunismului maghiar. Nostalgia Secession-ului, pictura lui Klimt, arhitectura art nouveau, literatura lui Stefan Zeig și Claudio Magris, admirația multiculturalismului kakanian inundă mințile și inimile central-europenilor. Astfel că, după 1990, nu întâmplător Budapesta a găzduit laboratorul acestui curent care a fost, desigur, Universitatea Central Europeană.

Resuscitarea fin-de-siècle-ului vienez, în anii 1980 și imediat după 1990, a oferit intelectualității central-europene oportunitatea de a discuta și finalul acestei epoci care a fost, desigur, declinul dualității.

Pentru maghiari, 1900 este luminos, însă 1918 este de-a dreptul întunecat, poate chiar odios. Pe acest fundal, anticipând parcă manifestările Centenarului european ale anului 1918, prim-ministrul maghiar Viktor Orbán s-a folosit de prilej pentru a readuce în atenție nu ce ar avea Europa de sărbătorit, ci mai degrabă ce ar avea Ungaria de revendicat. Budapesta a anunțat astfel că nu are nimic de celebrat în 2018-2019, și cu atât mai puțin în 2020.

Dacă acceptăm că există evenimente traumatice colective ce nu pot fi nicicând celebrate sau reconciliate, chestiunea devine de ce ar fi Trianonul traumatic și deci ireconciliabil mai mult decât

¹ Autorul a fost implicat în acest proiect în calitate de consilier, la acea vreme, a ministrului apărării de la București. Vizitele de documentare la Bonn și Paris din anii 1995 și 1996 au contribuit decisiv la stabilirea unor măsuri de cooperare româno-maghiare după modelul franco-german.

alte? Transformarea Trianonului în traumă culturală înseamnă interzicerea contestării sale în public și transferul în registrul evenimentelor istorice ireconciliabile.

Motiv pentru care este semnificativ să descriem pe scurt mecanismul substituiri altor cauze sociale asociate cu suferința colectivă – Holocaustul evreiesc, ocupația sovietică, revolta din 1956, detenția și deportările – de către suferința maghiară a Trianonului, care devine astfel cauza prima.

Traseul este unul sinuos. Începând cu anii 2000, Viena sfârșitului de secol al XIX-lea este înlocuită de mitul istoric al Visegradului și de amintirea Trianonului. Fără Mitteleuropa, atât de intens resuscitată de literatura dizidenței, tema Visegradului ar fi fost mai degrabă obscură pe scena culturală a postsocialismului. Când s-a creat grupul de la Visegrad (1990), intenția a fost de scurtare a traseului integrării fostelor state socialiste. Nimeni nu s-a gândit că acest grup va deveni, într-o bună zi, autonom și va afișa chiar o frondă în raport cu aliații occidentali.

În interpretarea noastră, în țările grupului de la Visegrad, 1920 a căpătat prioritate în raport cu 1900 sau chiar cu 1940-1944. Avem astfel suficiente motive să considerăm că interbelic marchează debutul trecutului traumatic al Ungariei, iar postsocialismul maghiar tinde să (re)devină interbelic, adică revendicativ și revizionist. Nimic nu este mai important decât revendicarea trecutului și obsesia măreției de odinioară, emoția istoricității și, desigur, hibrisul monarhiei imperiale și regale.

Atunci când, începând cu 2001, chiar 2004 și, mai ales, cu ascensiunea la guvernare a Fidesz în 2010, preferința maghiară s-a mutat către interbelic, iar trauma produsă de tratatul de la 4 iunie 1920 a devenit tema culturală dominantă, Mitteleuropa s-a estompat până la dispariție în Ungaria. O altă Europă Centrală, degajată din saloanele Visegradului, și-a făcut apariția în discursul public maghiar. Cu alte cuvinte, un nou regionalism s-a insinuat în discursul public.

Este explicația pentru care Budapesta gândește misiunea sa europeană la nivel regional, ceea ce reprezintă o variantă laică a mai vechii misiuni apostolice a regatului maghiar în „Bazinul Carpatic”. Invocată în discursurile prim-ministrului maghiar, regiunea desemnată se supra-pune geografiei etnoculturale maghiare dinainte de 4 iunie 1920 și actualizează conturul central european al națiunii maghiare istorice.

Multiculturalismul Vienei a fost astfel înlocuit de individualismul și noul regionalism al Visegradului, care substituie, în numele Ungariei, solidaritatea simbolică a Austriei Mari, adică a imperiului central european. Imperiul este substituit de regență. Amiralul Horty și alte câteva personaje ale interbelicului maghiar au luat, cel puțin parțial, locul lui Konrad și Kundera. Dovadă că, la scurt timp după, Central European University a trebuit să se refugieze la Viena.

În acest mod, 1920 a căpătat prioritate și acesta e mecanismul substituirii traumei Trianonului altor cauze sociale asociate cu memoria colectivă.

Ce urmează după postcomunism?

În înțelegerea Budapestei, postcomunismul s-a încheiat atunci când fostele țări socialiste au (re)descoperit vocații politice și regionale proprii. Dovadă, de exemplu, redescoperirea vocației europene a Cehiei sau, și mai evident, *Intermarium*-ul polonez (nostalgia regatului polono-lituanian), reluat după 2015.

Din motive pe care, pentru a fi descrise, spațiul nu ne permite să le discutăm aici, această

Observatorul Astronomic Amiral Vasile Urseanu

mutație culturală nu s-a produs și la vecinii valahi. În România, o bună parte din dezbaterile culturale ale anilor 1990 au migrat tot către sfârșitul de secol al XIX-lea. Îndeosebi în Ardeal, unde amintirea Vienei nu a putut fi oprită la Arad sau Oradea. La Timișoara, de exemplu, s-a instalat unul dintre cele mai active centre de evocare a nostalgiei mitteleuropene, cu traduceri literare, colecții publicistice, simpozioane, catedre și altele asemenea.

În discursul cultural, începând cu 1990, românii ardeleni s-au întors la 1900 pentru că aceasta a fost paradigma culturală regională post-socialistă disponibilă. Astfel că discursul unui distins istoric de la Cluj precum Ioan-Aurel Pop a actualizat mesajul memorandist în

postcomunism. Este motivul pentru care 1918 este relatat în termenii justificativi ai memorandismului de la 1900. Ardelenismul sau discursul memorandist a devenit astfel o replică culturală întârziată în raport cu renașterea regionalismului postcomunism maghiar. Atât timp cât brătienismul (atitudinea liberalilor români, în speța lui I.I.C. Brătianu, la Conferința de Pace) nu se sesizează în raport cu dinamica noilor regionalisme, în cultura română chestiunea Europei Centrale rămâne o problemă pur ardeleană.

Similar se poate remarca, de exemplu, dedicația cu care autoritățile din Oradea au reconstituit înfățișarea arhitecturală de la 1900, cu splendecele sale clădiri art nouveau. Doar că edificiile de după 1918 din vechea cetate a lui Ladislau I-ului își așteaptă și ele rândul.

Consecvența diasporei maghiare

În Ungaria, reînvierea temei Tratatului din 4 iunie 1920 este marcată de disputa istoricilor din Academia de Științe a Ungariei și din Universitatea Central Europeană și este indubitabil legată de accesarea la guvernare a lui Viktor Orbán și a formațiunii sale politice, Fidez.

E. Kovacs crede că, începând cu 2012, un fel de Historikertstreit (controversă) s-a produs în cultura maghiară: trauma Trianonului a fost ridicată la statut de traumă națională, alte suferințe fiind secundare în raport cu aceasta. Practic, disputa a doi istorici – András Geró, director al Institutului Istoriei Habsburgice și profesor la Universitatea Central Europeană, și Ignác Romsics, membru în Academia de Științe a Ungariei – a prilejuit angajarea unei dezbateri publice în legătură cu teme fundamentale precum Holocaustul, Trianonul și persecuția stalinistă din comunism.

Este o mutație la care a contribuit și diaspora maghiară, care a proiectat în mentalul vest-european și american o hartă etnică și culturală mitteleuropeană, cu frontiere politice estompate și margini culturale pronunțate. Diaspora maghiară, în raport cu alte comunități de migranți, este una dintre cele mai cultivate și influente.

În străinătate, resuscitarea fin-de-siècle-ului vienez în anii 1980 și imediat după 1990 a oferit intelectualității maghiare oportunitatea de a trata chestiunea Ungariei Istorice în cadrul legitim al fostei monarhii imperiale și regale. Înainte de acesta, antisovietismul de la 1956 și anti-comunismul din anii 1980 au asigurat un cadru de afirmare legitim în Occident. În definitiv, dincolo de Cortina de Fier, ce ar fi putut fi mai potrivit pentru cauza maghiară decât evocarea fin-de-siècle mitteleuropean? Cu atât mai mult cu cât destinația finală a acestei evocări – Viena – era chiar acolo, alături de blocul comunist, dar *dincolo*, ca mărturie a libertății, a prosperității capitaliste și, mai ales, a măreției de odinioară. Dincolo era Occidentul și, desigur, acolo se adăpostea și diaspora maghiară.

György Schöpflin, etnic maghiar și profesor la Colegiul Universitar din Londra, remarca, la

începutul anilor 1980, că imperiul maghiar supra-viețuiește la două generații după Trianon datorită maghiarilor din afară.

A fost făcută o nedreptate la 4 iunie 1920?

Sistemul de la Versailles este dilema maghiară a secolului al XX-lea. Pentru că este vorba despre frontiere, și nimic nu este mai problematic în Europa. Reamintim aici că, în 1918, pentru prima dată într-o conferință de pace, propunerile delegațiilor au fost formulate pe baza unor evaluări tehnice și studii de teren. Pozițiile britanice, americane, franceze și italiene au fost întemeiate pe recomandările și rapoartele unor comisii de studiu. De exemplu, delegația britanică, cea mai apropiată de poziția maghiară, a susținut că avizele tehnice au fost precise în susținerea pozițiilor politice întrucât „frontierele de pe noua hartă a Europei se conformau mult mai apropiat cu diviziunile etnografice decât oricare altele din istoria precedentă” (Charles Seymour, 1951).

În afara studiilor de teren, s-a menționat în ultima vreme rolul determinant al lui de Martonne în trasarea frontierelor. Astfel, se crede că „opțiunile geografice pe care le-a angajat pe harta sa au oferit de fapt un punct de vedere subiectiv în ce privește națiunea română, inspirat în principal de viziunea școlii franceze de geografie regională” (G. Palsky, 2010). Totuși, să consemnăm că, în ciuda preciziei și imparțialității, în ce privește utilitatea studiilor de teren, contrar opiniilor vehiculate în prezent, echipa tehnică franceză de fapt deplângea neglijarea recomandărilor sale (prin vocea lui Charles Benoist, șeful comitetului de studiu).

Criteriul după care s-au stabilit noile diviziuni geografice în Europa Centrală și în Balcani a fost acela al raportului dintre populația stabilă și cea flotantă. Conceptul era oarecum nou în epocă, asociat cu școala franceză de geografie umană (Vidal de la Blache). Presupunerea prevalența populației stabile, preponderentă în zonele rurale, în raport cu populația flotantă (funcționari imperiali, militari, comercianți), așezată îndeosebi în zonele urbane. Delegația americană a utilizat, de asemenea, această clasificare în stabilirea balanțelor etnice ale populațiilor și linia frontierelor. S-a adăugat distincția dintre provinciile imperiale și regiunile naturale, altfel o temă aflată în atenția școlilor de geografie franceză și germană (Fr. Ratzel), dar din unghiuri diferite. Regiunile geografice (numite „pays” sau „țări”) au fost, în mare măsură, reconstituite în detrimentul vechilor provincii imperiale.

Evident, multe alte lucruri ar mai putea fi scrise pe această temă. Nu acredităm însă aici că realitatea politică ar fi arătat diferit dacă recomandările tehnice ar fi fost integral luate în considerare. Este doar evident că s-a obținut echilibrul necesar prin intermediul comparării datelor tehnice și, ulterior, prin mecanismul negocierilor politice. Benoist chiar considera că „munca noastră a rămas secretă, necunoscută și, ceea ce a fost cel mai neplăcut, pe jumătate inutilă” (Palsky, 2010: 116).

Nu putem, așadar, așeza în sarcina specialiștilor francezi, și cu atât mai puțin a lui Emmanuel de Martonne, responsabilități suplimentare sau simpatii personale pe care, chiar dacă le-a avut, ele nu par să fi influențat, cum se susține, deznodământul negocierilor de pace de la Paris din 1918-1920.

Conchidem că sistemul de la Versailles a fost expresia voinței politice a aliaților care au așezat, înaintea preferințelor personale și naționale, idealurile păcii și reconcilierii europene. Credem, de aceea, că dilema maghiară a amânării sau reconcilierii beneficiază astăzi de un context european dintre cele mai favorabile.

Trauma Trianonului, dacă există cu adevărat, ar trebui compensată cu ocazia împlinirii a o sută de ani de la semnarea tratatului de la care i se trage numele. O Ungarie europeană nu poate fi decât în consonanță, adică în reconciliere cu vecinii săi europeni, iar orice amânare n-ar face decât să afecteze viitorul lor comun. □

■ Dosar alcătuit în colaborare cu Editura Școala Ardeleană